MOTS I VERSOS DE JACINT VERDAGUER

Joan REQUESENS

Introducció

L'any 1991 vaig publicar un primer recull de breus estudis sobre l'obra de Jacint Verdaguer, cinc concretament, aplegats sota el títol de *Nòtules verdaguerianes*.[1] En l'ocasió present n'edito cinc més sense altra pretensió que contribuir modestament als treballs verdaguerians d'aquests darrers anys.

En el primer estudi es parla d'una petita troballa en el ric lèxic de Verdaguer, la del mot **inxa**.

En el segon hi ha unes consideracions entorn d'un poema, de les versions manuscrites i de les impreses que en coneixem per ara. La variant que edito –com les restants edicions dels apartats següents– s'ajusta a una transcripció exacte de l'original. Prescindeixo de tota correcció o adaptació a la normativa ortogràfica actual –si no s'indica expressament– perquè considero que en una publicació com l'*Anuari Verdaguer* puc donar, per als estudiosos, els textos amb la màxima fidelitat possible.

En el tercer s'edita per segona vegada, si no vaig errat, un poema religiós de 1866, poema que gairebé podria qualificar-se d'inèdit, acompanyat, a tall de brevíssim comentari, d'uns altres pocs versos, també inèdits.

En el quart faig el mateix amb un altre poema que, si no ha estat tan desconegut com l'anterior, mereix de ser qualificat de semi-inèdit.

I en el darrer petit estudi, conformant un paral·lel amb l'últim de les *Nòtules verdaguerianes*, es fa conèixer una mostra menuda i curiosa de la popularitat dels llibres de mossèn Cinto.

I

L'any 1911 Pompeu Fabra preparava l'edició de la seva gramàtica de l'any següent i, volent incloure-hi una selecció de textos de literats medievals i contemporanis, escriví a l'amic Joaquim Casas: «convé quel·ls pocs fragments de prosa moderna, siguin *escollidissims*; doncs urgeix alguna cosa d'en Maragall i d'en Verdaguer!».[2] Unes línies abans ja li deia: «i sols que [...] disposessim de dos fragments esquisits d'en Maragall i d'en Verdaguer, amb els dits fragments i el del discurs de l'Aguiló, ja quedaria bé la part de prosa moderna».[3] Llegides, aquestes expressions, no em sé estar de pensar que Pompeu

Fabra escollia els clàssics del seu temps. I clàssic és per a nosaltres qui esdevé mestre i normador, «model digne d'imitació» com el mateix Fabra el definí en el diccionari; o dit altrament, qui esdevé autoritat. I com a autoritat tenim aquí present Verdaguer en una recerca lexical, la del mot **inxa**.

Germà Colón, en un estudi sobre aquesta paraula,[4] més enllà dels testimonis actuals que addhueix, esmenta diversos diccionaris i reculls lexicològics i nous documents que el menen a unes breus conclusions referides a la genuïtat i significació catalanes d'aquest mot.

En primer lloc, l'accepció de «rancor, animadversió», a la qual puc afegir-hi un nou testimoni de la segona meitat del s. XV: «car ab Barcelona inxat serà [Alfons el Magnànim]».[5] La seguretat de la significació «rancor» ens la proporciona una altra versió del mateix text, el manuscrit que conserva *in aedibus suis* Joan Gili: «e a Barchinona ayrado serà».[6]

En segon lloc, en l'accepció de «"varilla o palo que se inserta en otro objeto", sin correspondencia en las otras dos lenguas hispanas», afirma Germà Colón.[7] És en aquesta accepció que aporta testimonis d'habitants de la Plana de Vic i, amb el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover-Moll, té present el de l'escriptor vigatà de la Renaixença Martí Genís i Aguilar. Doncs bé, aporto un nou testimoni, el de Jacint Verdaguer, tot reconeixent-li una vegada més l'autoritat de lexicòleg i dient-ho amb paraules de Narcís Garolera: «s'hi aprecia una aportació lexical de primer ordre, amb testimonis no enregistrats pels repertoris lexicogràfics actuals més exhaustius (DCVB, DECLC), o que permeten avançar la documentació de determinades paraules, o que, encara, atesten usos lexicals observats tan sols en autors catalans antics».[8]

En un escrit de joventut on conta que anava a fer llenya hi llegim: «Tot sovint una espina s en clavava al peu, punxaguda y verinosa, o, trencant un bruch, una hinxa m saltava als ulls, fentme invocar lo nom de "mare", que era lluny y no sabia l meu mal pera donarme auxili.»[9] El significat del mot és evident del tot, al costat d'«espina», i ens diu ben bé que parla d'estella que podia clavar-se-li als ulls perquè cap a ells saltava.

II

Avui ja és cosa sabuda: la transmissió dels versos de Jacint Verdaguer està plagada d'errades i deturpacions; en alguns casos de difícil solució, sembla, i seran les edicions crítiques, de mica en mica, les que ho esclariran. Paral·lelament s'hi dóna un altre fet, sobretot si en tenim els manuscrits: la quantitat de variants que tenen alguns versos. Això ens mostra, si més no, ultra la cura que Verdaguer posava en la recerca de la forma millor, la seva exhuberància creativa: podem dir que tenim més versos de Verdaguer. A tall de petit exemple, i potser com un dels més senzills, tenim les variants del poema *Perles* que ens ha arribat en dos manuscrits i en edició impresa.

En el Ms. 758 de la Biblioteca de Catalunya, *Flos del Calvari*, fol. 61, si no hi ha la primera redacció, sí que hi ha la prèvia, i per tant menys elaborada,

al manuscrit que ofrenà, amb dedicatòria del 16 d'octubre de 1893, a mossèn Josep Campàs i Arigó, vicari, aleshores, de Santa Cecília de Voltregà, parròquia veïna del santuari de La Gleva on residia Verdaguer. Dono amb seguretat el manuscrit A com a anterior immediat del manuscrit B fiant-me de la datació d'ambdós com pot llegir-se en la transcripció que en faig al final de l'apartat.

Aquest segon manuscrit, doncs, és el que es trobà entre els papers del difunt mossèn i que els seus marmessors dipositaren al Museu Episcopal de Vic, segons la notícia periodística –i còpia del poema– de l'any 1925.[10] Aquest manuscrit és un full de paper de 13'5 x 21'2 cm, plegat dues vegades; porta de capçalera un cor de Maria amb una corona de flors i llança que el traspassa i una cinta amb la inscripció «María refugio de pecadores»; acompanya el full plegat un sobre amb l'adreça següent: «Sr. D. Joseph Campás / Corretgers 6-3er / Vich».

L'any 1896 el poema *Perles* formà part del recull *Flors del Calvari*,[11] reeditat el 1902.[12]

Ara transcric el manuscrit del Museu Episcopal de Vic com a text B afegint-hi cada vers diferent del Ms. 758 de la Biblioteca de Catalunya, text A, i de la primera edició, text C:[13]

PERLES

I

Anant pels camins
lo Fill de Maria,
com era tan rich
[tenintles per res,] A C
sembra perles fines
mes la gent del mon
anava á cullirles
[al voler cullirles,] A
[depressa cullintles] C
y en sa avara ma
[en sa avara ma] A C
troba creus y espines.

II

Anant pels camins
lo Fill de Maria
com es tan pobret
sembra creus y espines
[sembra Creus y espines] A
mes la gent de Deu

[mes per sos amichs] A C
anava á cullirles
[que van á cullirles] A C
y espines y flors
[espines y Creus] A
[les punxes y creus] C
eran perles fines.
[tornan perles fines] A C

El comentari que demanen aquestes dues estrofes, davant de les variants que en tenim, ha de començar, sembla, per fer veure que el text A no sols és anterior a la resta, sinó que és la font de C i, conseqüentment, de les posteriors edicions. Un detall provatori el trobem en el vers 3, que a B serveix per confegir una antítesi amb el vers 11, és a dir, un poliment estilístic que no és present en A, però que oblidat pel poeta, probablement, no passà a C el qual reprodueix simplement A.

Quina és la rellevància de les variants del vers 6 entre A, B i C? L'estructura oracional que clou la primera estrofa en A és: «mes la gent del món troba creus i espines / al voler collir-les en sa avara mà». Mentre que a B és: «mes la gent del món anava a collir-les / i en sa avara mà troba creus i espines». Això és, en A tenim una oració principal amb una subordinada temporal, mentre que a B hi ha dues oracions coordinades copulatives. La diferència, evidentment, no rau sols en la construcció sintàctica, sinó en la variació estilística molt més directa en la versió B, on l'estructura de l'estrofa en els versos 1-3 és superada per la simplicitat de la segona part, els versos 4-7.

Igual rellevància podem veure en la variació del vers 13 que a B, amb l'expressió «la gent de Déu», crea una antítesi amb «la gent del món» del vers 5, figura retòrica més esvaïda en la versió A i en ses deutores. I, també, en aquesta segona estrofa, l'estructura sintàctica de B no sols és més directa i simple que en A, sinó que és un calc de l'estrofa primera i així el paral·lelisme entre ambdues és del tot patent en la versió B.

Tot amb tot, la versió A, en la segona estrofa, entre els versos 12 i 15 té un capgirament de mots que es perd en el text B. No pot ser, tanmateix, que aquesta variació sigui a l'origen del títol del poemari *Flors del Calvari*? La pregunta potser no és del tot inconsistent si tenim present que el Ms. 369 C-IV 15 de la Biblioteca de Catalunya és un manuscrit del futur llibret intitulat, però, només *Calvari* i no conté el poema *Perles*.

Una altra variació mereix un comentari, la del vers 6, diferent entre A, B i les edicions. En aquestes és: «de pressa collint-les» Qui n'és l'autor? Potser Verdaguer considerà, en fer la còpia des del manuscrit A per a la impremta, que la locució «de pressa» era més significativa per expressar l'afecció de «la gent del món» envers les coses de valor material i, ensems, reforçar l'abast semàntic de «sa avara mà». Potser fou aquesta una variació de l'editor. No fóra, però, gens estrany que poguéssim atribuir-la a Verdaguer mateix pel fet que, oblidats els canvis que introduí en el text B i que no

conservaria, no podia recordar l'epímone que fan els versos 6 i 14 d'aquesta versió B, epímone que, evidentment, no existia en A per la necessitat de concordança sintàctica entre els versos 13 i 14, com es veu en la versió C que n'és deutora.

També pot comentar-se la variant del verb **tornar** de l'últim vers de la versió A enfront del verb **ser** de la B. La variació és més que estilística. Qui és el subjecte de «tornen»? Podria entendre's com un rar verb pronominal amb elisió del pronom o, i és més versemblant, «sos amics» són els qui com a subjecte fan tornar, converteixen, les espines i les creus en «perles fines». Aquesta lectura no pot pas ser correcta. Calia que el transformador fos el mateix sembrador, «lo Fill de Maria». Per això en la versió B, quan «la gent de Déu anava a collir-les», les espines i creus ja les troba transformades, ja «eren perles fines». La variació és teològica, el miracle el fa Jesús. Una raó, aquesta, que sembla prou de pes per creure que el text B és un poliment de A, estilísticament i doctrinalment parlant. La lectura atenta del vers 16, a més de dirigir-nos l'atenció cap al títol del poema, ens fa pensar –*i* potser ho féu Verdaguer– en una paràbola evangèlica de la qual tal volta n'extragué els mots: «Al Regne del cel li passa com a un mercader que cercava perles fines» (Mt 13, 45). I és tradicional identificar Jesús amb els personatges principals de les seves paràboles que, en aquest cas, el poeta entrecreuava lliurement amb la paràbola del sembrador (Mt 13, 3-9).

També entre els textos manuscrits i el text imprès hi ha una altra diferència notable que afecta els versos 12 i 15. Ja no hi ha el capgirament de mots de la versió A ni el de la B, sinó una variant que oposa «creus i espines» a «punxes i creus». Realment embellia el poema el sinònim «punxes» com a variació d'«espines»? En un context poètic que té de referent últim un crucificat coronat d'espines, no sembla gaire verdagueriana la substitució d'aquest mot tradicional en parlar de la passió de Jesús, pel de «punxes». Hi ha hagut aquí, doncs, la mà de l'editor?

Aquest poema, fet i fet, té una doble versió, la A, i la B pensant en un model d'estrofes paral·leles. Aquesta segona, però, no ha passat a la lletra impresa en les *Obres Completes* de l'editorial Selecta, edició repetida des de 1943 quan la versió B ja havia estat publicada l'any 1925 a la *Gazeta de Vich*. Edició, aquesta, que també té una variant, ara sí que imputable amb molta seguretat al director del setmanari, el canonge Jaume Collell. Es tracta de la figura retòrica del capgirament de mots entre els versos 12 i 15. Ja no és el mig capgirament del manuscrit que editava, el B, sinó un retorn al capgirament de A, rebutjant, així, el de C, primera edició, com el de la segona i fins la que féu Francesc Matheu, la de la Il·lustració Catalana, vol. XVI, pàgs. 34-35. No cal pas suposar que Collell conegués el manuscrit A, sinó simplement que el seu instint poètic el menà a rebutjar la versió B que tenia al davant i la versió C de les edicions per embellir el poema de l'amic amb un capgirament de mots entre els dos versos.

Un epígraf llatí acompanya el poema en tots els textos, una dedicatòria en el text B, i una data en tots:

Quam dives ille, Domine Jesu, qui amat te!
Quam pauper qui non amat te!

Al Rnt. Mossen Joseph Campás.

¿Que voleu per recordansa,
que voleu?
Entre eixes perles y espines
triareu.

16 octubre 1893 (A)

Hermita de nostre Senyora de la Gleva
16 octubre, 1893 (B)

16 d'Octubre de 1893 (C)

No cal dir que penso en la versió B com en la més perfeta per mà de Verdaguer.

III

En aquest apartat, més que no pas de variant o variants d'un poema, n'edito una primera versió amb un seguit d'estrofes rebutjades després per Verdaguer mateix.[14]

El setmanari *Eco de la Montaña* de Vic del diumenge 22 d'abril de 1866, en la secció «Variedades», publicava anònimament un poema titolat *La Divina Pastora* precedit de la introducció següent: «Por lo avanzado de la hora, y por la abundancia de materiales no pudo esta composicion publicarse en el dia de la fiesta á que se consagra. Hoy termina su octava: no estará fuera de tiempo.»[15] Aquest poema era editat novament quatre mesos després en el fulletó del mateix setmanari *Un vot á la Verge de Puiglagulla*, en el número del dia 25 d'agost, amb dues inicials afegides, J. V., i una minúscula diferència: el canvi del punt i coma al final del vers 25 per una coma.[16] L'any 1870 Verdaguer publicà en un full solt –recditat altres vegades–, imprès per J. Valls de Vic, les *Cobles de la Divina Pastora que 's cantan en l'esglesia dels Pares Caputxins de Vich*. L'any 1877 presentà al concurs dels Jocs Florals de la societat catalanista «La Misteriosa» el poema *L'herba del amor* –amb el qual guanyà un lliri de plata–[17] encapçalat amb el lema *Verge del mantell blau, / donáumela, si us plau, / l'herba florida*, que és la combinació del vers 37 del poema de 1866 més el refrany del poema del full volander de 1871; aquest poema té per tema el cor de Jesús i el conformen deu estrofes iguals a les del poema marià primer, *La divina Pastora*; sis versos cada una –dos hexasíl·labs amb rima consonant apariada i un tetrasíl·lab amb rima assonant, dues vega-

des a cada estrofa; algun vers és igual o semblant per variació d'un mot als del segon poema marià, les *Cobles*. L'any 1879 el poema del full volander passà a la primera edició dels *Idil·lis i Cants Místics*.[18] En les edicions posteriors –tres més en vida de Verdaguer–, però, aquest poema ja no hi fou inclòs i no aparagué de nou fins al poemari *Aires del Montseny* de 1901.[19]

Aquest poema consta de nou estrofes de factura semblant a les dels goigs –un refrany repetit a cada estrofa, però sense tornada.[20] Doncs bé, les estrofes 5 i 6 corresponen a les estrofes 4 i 5 del poema editat el 1866; l'estrofa 1 té un vers un xic variat de la 7; l'estrofa 4 també recull dos versos, amb minúscula variant, de la 2; i l'estrofa 8, parcialment, tres versos de les estrofes 3 i 7.[21]

Heus ací el poema antic:

LA DIVINA PASTORA

Mes enllanet del pla,
un turonet n'hi ha
que 'l sol hi brilla:
lo solet del turó
no es lo del dia, no,
que n'es *Maria*.

Maria, que del prat
se 'n mena 'l sèu remat
cap á la sima,
pels anyellets millors,
teixint randas de flors
y sajulida.

Del mantell de la nit
lo bon Dèu n'ha gornit
sa mantellina,
mentre'al jardí del cels [sic]
un ángel culli estels,
pera farcirla 'n.

Aquí baix al torrent,
si n'hi roda un serpen
de nit y dia;
tot anyellet que naix,
lo tira daltabaix
de l'aspre timba.

La Pastora sortí;
y ab gayato d'or fí
ja l'emvestia;

se 'l posa sota al peu,
y al sócol de la creu
mòlt fort lo lliga.

Ara si tot jugant,
en sa boca fumant
cap ne rellisca,
ella hi corre, y li pren,
si li crida fervent:
Ave Maria.

Verge del mantell blau,
que á vostres xays cercau
l'herva florida,
dueume ab ells á mí,
que l'herveta d'assí,
fa sino espinas!

Si ens fixem en la data de la primera edició, potser també la de composició, col·locarem aquest poema al costat, per exemple, de *Nit de sang*, datat aquest mateix any a Riudeperes, o d'aquest altre, del mateix temps:

Bach de Roda, Bach de Roda,
qui t pogués resucitar!
qui t vegés alsar de terra
lo pendó dels vigatans!
Son llibre de privilegis
qui t vegés desempolsar,
escrit per puntes de sabre
de nostres avis ab sanch.[22]

Si en fixem en l'estil hi veurem l'empremta de la poesia popular que aleshores tant conreava Verdaguer. Fins i tot amb el dring romàntic d'aquest poemet tret dels esborranys redactats, segurament, a la masia de Can Tona:

Corre, riera, corre,
corre, riera, avall,
corre, zumzada,
zumzada de cristall.
Tu vas a la mar fonda
jo encara més avall.
Al ser a la mar fonda
diràs quin estar hi fa,
qu és més fonda encara

la meva eternitat.
Corre, riera, corre,
que jo no hi sia avans.[23]

I si ens fixem en el contingut de l'última estrofa, com a síntesi de tot el poema, hi trobarem una mostra del sentiment religiós que amb el temps alguns qualificaren de poesia mística.[24]

IV

El poeta lionès Paul J. R. Mariéton, que malgrat sa procedència francesa s'identificà amb la Renaixença occitana i n'esdevingué felibre, l'any 1889 publicà el llibre de poemes *Hellas*[25] arran d'un viatge que féu per terres de Grècia entre el novembre de 1887 i el gener de 1888. S'estigué uns dies a Corfú i després de passar per Patras traspassà d'un any a l'altre a Atenes i, per Brindisi, entrà a Itàlia i visqué a Roma unes setmanes de gener i febrer. A la Biblioteca de Catalunya es conserva l'exemplar que dedicà a Jacint Verdaguer. S'hi llegeixen les paraules següents: «Au cher grand poète nationel de la Catalogne à mon illustre ami Jacinto Verdaguer les sensations d'un felibre en terre classique Paul Mariéton».[26] «Aquesta obra del poeta occità inspirà a mossèn Cinto», afirmen Josep M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas.[27] La seva lectura degué impressionar-lo qui sap-lo i tingué la pensada d'encarar el món grec amb el món bíblic que ell havia recorregut la primavera de 1886.

Verdaguer compongué deu quartetes de versos heptasíl·labs, els senars masculins i els parells femenins, de rima consonant encadenada: un poema datat a Barcelona el 14 de març de 1889. J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas assabenten els llegidors de les seves notes a l'epistolari verdaguerià que aquest poema «no figura en cap recull del poeta.»[28] Va ser publicat –i traduït al francès– a *La Revue Félibréenne* de març-abril, reproduït el mes de maig a *Revista Catalana* i al volum *Anuario de la Sociedad Barcelonesa de Amigos de la Instrucción*.[29] Potser avui ja és hora d'estampar-lo de nou en aquest volum d'estudi, interpretació i divulgació de l'obra de Jacint Verdaguer.

El transcric, doncs, de l'edició feta a *Revista Catalana*:[30]

GRECIA Y JUDEA

A Paul Marietton [sic] ab motíu de son llibre «Hellas»

Tu arribas del Orient,
jo n'arribí no fa gayre;
á tu á Grecia 't portá 'l vent,
á mi á Nazareth y al Cayre.

A tu 't vegeren passar
l'altra [sic] Acròpolis d'Athenes,
les illes d'aquesta mar
ab ses nimfes y sirenes.

A mi 'l Portal de Bethlem
hont he ohit cantar la gloria,
y 'ls cims de Jerusalem
que son los cims de l'historia.

D'Aristòtil y Plató
tu visitares l'escola;
jo 'l Jardí hont de Salomó
l'esperit encara vola.

Del gran Alexandre 'l brés
á Macedonia veurías;
jo vegí lo de Moysès,
jo adorí lo del Messías.

Rigué als dos d'amor l'estel:
lo de la terra en Citeres
á tu; á mi l'amor del cel
sota les síries palmeres,

y en la vora del Jordá
y en lo Pou de Samaría,
y en lo Tabor hont brillá
com lo sol al mitx del día.

De Siloë jo en la Font
beguí; tu en la de Castalia.
Jo vegí 'l camp de Sarón;
tu 'ls d'Epidauro y Tesalia.

L'Himeto 't doná sa mel
per fer ta bresca novella;
á mi me 'n dava 'l Carmel,
mes calía una altra abella.

Tu n'has fet de quant has vist
un joyell de poesía;
jo he trobat á Jesucrist
y en un llibre no hi cabría.

Jacint Verdaguer signava el pròleg al llibre *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* el mes de gener de 1889 i hi escrivia: «Del perfum que vaig cullir en elles [les petjades de Jesús], y ja fa tres anys, ne tinch encara l'ànima plena, y espero que m'hi durarà mentres me duri la vida».[31]

No cal pas repetir una altra vegada tot el que significà per a Verdaguer l'anada a Palestina, la sotragada que suposà per a la seva vida i que deixà ben resumida en una carta al seu amic Jaume Collell: «Així en la soledat he vist pasar de un a un mos quaranta anys, y de tots estich abergonyit. Podrías resumir ma vida malaguanyada ab aquesta paraula, tergiversant la del Evangeli: "*Male omnia fecit*".»[32] Aquesta és una íntima manifestació d'aquell trasbalsament que covà durant anys i esclatà en la tragèdia de la seva vida. I aquest mateix trasbalsament s'amaga en el vers trenta-sis, segurament el més dens de significat d'aquest poema: «mes calia una altra abella», afirmació feta de si mateix a continuació de la comparació entre la mel de l'Himet i la del Carmel, muntanyes sagrades i poètiques, de llarga tradició en la cultura grega l'una i en la jueva-cristiana l'altra, «la més hermosa de les montanyes de la Terra Santa».[33]

Un comentari aprofundit, vers a vers, segurament que ens portaria lluny, però tota la llarga comparació entre els dos mons es clou, de fet, en la darrera estrofa. Com si pogués dir-se que les dades cultes aplegades en els versos vénen totes a contraposar la poesia i la religió, tema que Verdaguer també explanà un xic en el pròleg del llibre del seu viatge. Hi escriu, en resposta al retret d'un crític que veia massa religió en el llibre publicat l'any abans, *Pàtria*, que prou li plauria «com altre Eliseu ab un grapat de sal divina endolcir lo doll cada dia més amargant y terrós de la poesia contemporánea, que, descreguda, sense cor y sense ànima, va dexant les ales a bocins en lo fanch de la materia!»[34] Ara fa com un nou pas en deixar la poesia no religiosa per als altres. Més encara: escriu en els versos finals que d'un món se n'aplega poesia i pot espandir-se, fer-se'n un «joiell»; de l'altre se'n copsa «una línia més d'aquella fesomía divina inaccessible al pinzell del pintor y a la ploma del filosoph y del poeta».[35] I per això mateix «en un llibre no hi cabria», diu el vers. Aquesta idea pot donar-nos la sensació que no passa de ser la versificació d'un pensament semblant tret de l'evangeli de sant Joan, concretament el del seu últim verset.[36] Però també ens diu que en ell era una idea assimilada feia anys i que ara li retornava en un heptasíl·lab després que ho hagués estat en quatre decasíl·labs de l'encapçalament del poemari *Idil·lis i Cants Místics*:

> «COR DE JESUS, oh llibre de la vida,
> breviari d'amor del serafí,
> ¡oh! qui pogués d'aqueix amor sens mida
> transcriure algunes pàgines aquí!»

La impossibilitat, ara, de «transcriure» res transcendent de Jesús s'accentua en el seu convenciment i, doncs, es fa inevitable una separació entre dos mons poètics. Ell valorarà altament la poesia no religiosa dels altres, però pensarà que la seva, com a religiosa, no passa de ser un desig inacabable i fallit.

L'edició d'unes cartes –posteriors a aquest poema i al pròleg del *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*– adreçades a Apel·les Mestres ens ho confirmen amb nous matisos, els que manifesten un enfrontament ideològic entre els dos poetes, com ho expressa l'editor d'aquestes cartes, Joaquim Molas.[37] En elles –textos dels anys 1892, 1894 i 1895–, Verdaguer reconeix el mèrit poètic dels versos d'Apel·les Mestres, però –sembla– ja no de manera absoluta o autònoma, això és, fins en la poesia no religiosa cal, ve a dir-nos, que s'hi reflecteixi una dimensió religiosa perquè pugui ser poesia en plenitud. «Lo trobo tan delicat [*Estiuet de Sant Martí. Poema*] y bonich que m'enamoraria si no m hi faltás una ulladeta del sol de la fe que baixa á la terra quelcom del paradis.» «He trobades [les *Odes serenes* i *Noves balades*] plenes de frescor, de poesia y d inspiració, sols hi trobo á faltar un raig del sol del Evangeli. Si hagués begut en aquella Font de que parlava Jesucrist á la Samaritana, *si scires donum Dei [Jo 4, 10]*, altres poesies escriuria!» «Conech á Heyne y l admiro, mes sempre dich malaguanyada poesia per belleses que tants anys ha son pols y cendra!».[38] Tot amb tot, sap entendre objectivament la visió del fet poètic, és a dir, comprèn que és la seva visió i no pot pas ser la dels altres: «Jo voldria tot l'encens per Deu. No obstant no tothom ha de ser com jo», li diu en l'última carta.

He acabat l'apartat anterior fent referència a la poesia religiosa de Verdaguer considerada per alguns poesia mística. Després de llegir aquests versos també podem referir-nos-hi pensant en unes paraules d'una altra dedicatòria de Paul Mariéton. Es troba en el llibre *La Viole d'Amour*,[39] conservat, també, a la Biblioteca de Catalunya: «A mon trés-cher et illustre ami Jacinto Verdaguer au délicieux poète mystique de la Foi et de la Charité témoignage de l'affectueux et vive admiration d'un trouveur chrétien de chansons d'amour Paul Mariéton Paris. 12 juin. 1886».

V

En el llibre de Verdaguer *Idil·lis i Cants Místics* que posseeixo, primera edició,[40] hi ha en el full que enganxa la coberta el segell –amb tinta blava–: «La protecció literaria / obra n° 22 [amb tinta negra] / cost p^tas 2 [amb tinta negra]/ Barcelona»; en la pàgina segona, l'anterior a la portada del volum, hi ha enganxades dues calcomanies: a la part alta de la pàgina, centrada, una flor vermella amb una papallona marró, verda i roja al seu damunt i a la part baixa un nen menut que menja una llesca de pa al costat d'un gall i un colom, tot de colors vius; a la pàgina quatre un infant amb capell de flors i un mantell vermell que mig li cobreix el cos nu; a la pàgina següent una panòplia: carcaix, arc, llança, espasa, damunt de la paraula «PROLECH»; i a la pàgina 250, la penúltima, una altra calcomania que representa dos infants agafats del braç, coronats de fulles verdes i amb garlandes de flors a les mans lliures. És a dir, unes calcomanies –algunes bastant malmeses– de motius infantils. Allò que és, però, interessant rau en la dedicatòria de la pàgina quatre sota de les tres ratlles de l'aprovació eclesiàstica:

«A las simpáticas / fillas de len Salvado Reniu. / Recort de son cusi / Fra° Manel Pau / 6 Desembre 79».

Avui tenim a mà una informació bàsica de la vida de Francesc Manuel Pau apareguda recentment en haver-se trobat una carta seva dirigida a Verdaguer que ha publicat Ramon Pinyol i Torrens. Fou un home de negocis i escriptor barceloní nascut el mateix any que mossèn Cinto, el 1845. «La relació entre Pau i Verdaguer es devia iniciar [...] en els anys 1873-1874, arran del sojorn barceloní de Verdaguer. F. M. Pau, antic carlí, pertanyia a La Jove Catalunya (fou secretari de la secció de Lletres l'any 1872 i un dels tres membres de la comissió liquidadora del 1875), col·laborà amb articles de costums a *La Renaixença* i fundà i dirigí el setmanari humorístic *La Cucurulla Roja*.»[41] Margalida Tomàs ens assabenta, a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, que participà en la creació de La Protecció Literària el 1876, associació que vetllava per la venda de les obres catalanes.

Aquestes dades d'alguna manera es reflecteixen en el volum que ara comento: és un exemplar de l'esmentada associació La Protecció Literària; és el regal d'un home de lletres a unes cosines petites; porta la data del mateix any de l'edició.

La presència de les calcomanies confirma que es tractava d'unes cosines encara infants, la qual cosa ens suscita les preguntes: els *Idil·lis i Cants Místics* era un poemari per a nens? Era un obsequi per a quan fossin més grans? Fou triat per la fama del seu autor? Aquesta última pregunta té avui una resposta en la carta ara de poc editada. Francesc Manuel Pau demanà, l'any 1892, permís a Verdaguer per poder editar «á París y á Espanya» cinc poemes del seu llibre *Caritat* musicats per la seva esposa. Aquesta petició ens confirma una admiració familiar per l'obra del poeta de Folgueroles. Tornant al llibre amb calcomanies, podem pensar que els versos de mossèn Cinto Verdaguer també servien des de bona hora per a ser regalats als infants. Si més no el 1879 començava una tradició, aquella que durant molts anys i anys va fer de mossèn Cinto un poeta popular i familiar arreu del país, com ho digué, el 1952, Carles Riba: «com tants coetanis meus, quan de gran, per la lectura i la informació i la discussió, he cercat el just valor en poesia i la veritat humana de Verdaguer, he hagut de comptar amb la presència viva dins meu d'un mossèn Cinto misteriós i entranyable des de la meva infància».[42] I com ho havia dit Josep Maria de Sagarra en un discurs de l'any centenari del naixement del poeta, fent memòria de quan ell en tenia uns vuit: «l'aire de la poesia de mossèn Cinto era el meu aire»; «per a mi "aquell capellà" [...] representava l'ésser màgic que havia construït l'enorme horitzó de poesia on se satisfeien tots els meus anhels».[43]

Notes

1. Joan REQUESENS i PIQUÉ, *Nòtules verdaguerianes*, dins *Miscel·lània Jordi Carbonell I-Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXII*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàgs. 177-197.

2. D'una carta del 3 de maig de 1911 publicada a Xavier LAMUELA-Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Barcelona, Quaderns Crema, 1984, pàgs. 249-250.

3. Ibídem, pàg. 249.

4. Germán COLÓN, *Precisiones y complementos sobre el español* ***hincha*** *«encono», portugués* ***incha*** *y catalán* ***inxa***, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, vol. I, Barcelona, Quaderns Crema, 1986, pàgs. 435-450.

5. Ms. 485, fol. 302r de la Biblioteca de Catalunya.

6. Vegeu Joan GILI, *Lucidari («Profecia» rimada de la casa d'Antequera)*, dins *Estudis de Llengua i Literatura catalanes/III*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, pàg. 123.

7. G. COLÓN, *Precisiones y complementos...*, pàg. 445.

8. Jacint VERDAGUER, *Excursions i viatges*, a cura de Narcís Garolera, Barcelona, Barcino, vol. I, 1991, pàg. 258.

9. Jacint VERDAGUER, *Escrits inèdits*, transcripció i estudi per J. M. de Casacuberta, vol. I, Barcelona, Barcino, 1958, pàgs. 136-137.

10. «Un autógraf de Mossen Jacinto Verdaguer», *Gazeta de Vich*, núm. 2915 (10-III-1925).

11. Jacinto VERDAGUER, *Flors del Calvari. Llibre de consols*, Barcelona, Imp. de Henrich y Cia. en comandita, 1896, pàgs. 37-38.

12. Jacinto VERDAGUER, *Flors del Calvari. Llibre de consols*, Barcelona, Llibreria Espanyola de Antoni López, 1902, pàgs. 37-38.

13. A partir de la primera edició les variants ja són sempre les mateixes, morfològicament parlant; no pas les ortogràfiques de les quals, però, en prescindeixo ara.

14. Em plau, aquí, d'agrair al Dr. Narcís Garolera les dades que m'ha ofert, gràcies a les quals m'ha estat possible de seguir millor les diverses edicions d'aquest poema.

15. «Variedades», *Eco de la Montaña*, núm. 321 (22-IV-1866).

16. J.V., «La Divina Pastora», *Eco de la Montaña*, núm. 356 (25-VIII-1866), pàgs. 61-62 del fulletó.

17. Jacint VERDAGUER, «L'herba del amor», dins *Certamens literaris de La Misteriosa. Composicions premiades en lo del any 1877 (Quart de sa instauració)*, [Barcelona, 1877], pàgs. 57-61. Aquest poema fou també inclòs el 1879 en la primera edició dels *Idil·lis i Cants Místics*, pàgs. 19-22, però només amb els dos primers versos del lema.

18. Jacinto VERDAGUER, *Idilis y Cants Mistichs*, Barcelona, Llibreria d'Eusebi Riera, 1879, pàgs. 198-202. Caldria, encara, relacionar aquesta composició amb les *Coblas devotas de la Divina Pastora* –em remarca el Dr. Garolera– que foren impreses a Vic en ple full solt l'any 1877 i estampades a continuació de les *Cobles* en la primera edició dels *Idil·lis i Cants Místics*, concretament, a les pàgines 203-206, amb el títol de *Noves Cobles de la Divina Pastora* (i després editades en els llibres *Càntics* i *Flors de Maria* –vegeu Josep M. de CASACUBERTA, *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol I, pàg. 220, nota 2). Penso, també, que aquests dos poemes podrien obrir un estudi a l'entorn de la temàtica pastoril en la poesia de Verdaguer centrada en les figures de Jesús i de Maria com a Pastors i, sobre tot, en la del poeta, i per extensió en la dels altres cristians, com a anyell.

19. Jacinto VERDAGUER, *Ayres del Montseny. Poesies* de... Ab ilustracions de [...], Barcelona, Joventut, 1901, pàg. 71-74.

20. Les diferències entre els dos llibres en què s'edità són mínimes –prescindint de les variants ortogràfiques. Copio en primer lloc el vers d'*Idil·lis i Cants Místics*, i en segon el d'*Aires del Montseny*:

vers 7: «ja 'ls dich adeu siau;»
«Jo'ls dich adeusiàu,»
vers 8: «*Donáumela si us plau*»
«*donàume Vos, si us plau*»
vers 59: «sota sa planta 'l mon»
«sota sos peus lo món»
vers 74: «–Veníu, xayets, veníu»
«–Anyells, veníu, veníu»

21. Aquestes són les diferències en el text d'*Idil·lis i Cants Místics*:

estrofa 1: «...
que les roses d'assí
fan sols espines:»
estrofa 4: «...
fent garlandes de flors,
y sajulida.»
estrofa 8: «Lo sol es son vestit,
lo mantell de la nit
sa mantellina,
...
Reyna del manteli blau,»

22. Aquests versos es troben al Ms. 370, 24 Vària II, fol 9r., de la Biblioteca de Catalunya. En la seva edició m'he limitat a afegir la lletra **h** del nom Bach la segona vegada que és escrit, la majúscula del v. 5, les comes i els accents.

23. Aquests versos es troben al Ms. 370, 24 Vària II, fol. 13v., de la Biblioteca de Catalunya. La meva intervenció en editar-los ha estat la següent: afegir-hi tota la puntuació, totes les majúscules menys la del primer mot, l'accentuació, la lletra **r** del mot «estar» (v. 8) i la lletra **s** del mot «avans» (v. 12). I també, incorporar com a versos 2 i 3 els que en l'original són escrits al marge dret, al costat dels versos 1 i 2, incorporació que em sembla encertada per raó de la rima; també, en aquest cas he escrit la lletra **z** en la paraula «zumzada» tot i que la seva grafia és la d'una **s**, mot que no pot ser altre i que pel seu significat és idèntic al que té en el vers 34 del VIII cant de *L'Atlàntida*.

24. Tinc present, en fer aquesta afirmació, el text d'una carta de Carles Riba a Karl Vossler i el de Miquel Arimany aplegats per Jaume Medina en una mateixa pàgina (vegeu Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, vol. I, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, pàgs. 209-211). Arimany admet una elemental vivència mística en Verdaguer per poder-lo qualificar de poeta místic enfront d'un místic poeta, que mai no ho fou. Ben cert que no seré jo qui negui aquesta elemental experiència mística, però si hem de quantificar-la en un grau elemental –com la de tants humils creients, penso–, dec ser més a prop de l'objectivitat en parlar del sentiment –no sentimentalisme– religiós d'un poeta destre del tot en el manejg de la llengua i de la retòrica i en el coneixement de la tradició de la poesia religiosa –com ho proven, per exemple, els vint-i-dos poemes breus i el poema llarg *Amores o desaogo de una alma enternecida al pie de la Cruz*, anònims, que Verdaguer copià durant la seva estada a Can Tona, amb tota probabilitat, en una llibreta que avui és el Ms. 1825 de la Biblioteca de Catalunya. Aquesta distinció entre experiència mística i sentiment religiós potser ja mig l'expressà Francesc Matheu com a secretari del jurat poètic que el 1877 li premià *L'herba del amor*: «[...] que á un pur misticisme reuneix una forma tan catalana com delicada;

lo sentiment religiós està encarnat en ses estrofes y's comunica al llegidor més per la seva espontaneitat y tendror, que per la impropia inflor d'estil y lucso d'imatges ab que moltes poesies religioses amagan la falta de veritable sentiment» (*Certamens literaris de La Misteriosa*, o. c., pàg. 30).

25. Paul MARIÉTON, *Hellas*, Paris, Alphonse Lemerre, Éditeur, MDCCCLXXXIX.

26. Josep M. de Casacuberta i Joan Torrent i Fabregas donen la notícia d'aquesta dedicatòria i en fan la transcripció parcial per trobar il·legibles les darreres paraules (veg. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VI, pàg. 207, nota 9). Penso que la lectura que n'he fet és correcta i agraeixo l'amable col·laboració de la Sra. Rosa M. Olivella, bibliotecària a la Sala Prat de la Riba de la Biblioteca de Catalunya, que m'ha ajudat a comparar aquesta dedicatòria amb altres textos manuscrits de P. Mariéton.

27. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VI, pàg. 207, nota 9.

28. Ibídem.

29. *Anuario de la Sociedad Barcelonesa de Amigos de la Instrucción-Curso de 1889 a 1890*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico Editorial de Ginés Sasany, 1890, pàgs. 104-105. Quan aquest treball ja era a la impremta he descobert l'existència de l'autògraf d'aquest poema, el manuscrit 859,2 de la Biblioteca del Monestir de Montserrat (vegeu-ne l'edició a Alexandre OLIVAR, *Catàleg dels Manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat*, Montserrat, PAM, 1991, pàgs. 136-137). Aquesta badada em permetrà de poder-ne fer aviat una edició crítica i comparada entre el manuscrit i les tres edicions; també serà el moment de fer-ne un comentari més extens.

30. *Revista Catalana*, Quadern V (maig 1889), pàgs. 230-231.

31. Jacinto VERDAGUER, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, Barcelona, Ilustració Catalana, [s.a.], pàg. 9.

32. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V, pàg. 175, carta de la primera quinzena d'agost de 1886. La sentència evangèlica és «Bene omnia fecit» (Mc 7, 37).

33. J. VERDAGUER, *Dietari*, o. c., pàg. 119.

34. Ibídem, pàg. 8. La feta del profeta Eliseu que té present Verdaguer és narrada a 2R 2, 19-22.

35. Ibídem, pàg. 7.

36. «Jesús féu, encara, moltes altres coses. Si s'escrivissin una per una, em sembla que els llibres que se'n podrien escriure no cabrien en tot el món» (Jo 21, 25).

37. Vegeu Joaquim MOLAS, *Sis cartes inèdites de Jacint Verdaguer*, dins *Anuari Verdaguer 1992*, Vic, 1993, pàg. 112.

38. Ibídem. Fragments de les cartes datades el 24-XII-1892, 3-II-1894 i de poc després del 25-X-1895, respectivament, a les pàgs. 113-114. Cal, tanmateix, tenir present que en aquestes obres d'Apel·les Mestres prou hi és una dimensió religiosa, però, certament, no pas l'explícita d'un cristianisme ortodox des de l'òptica de Verdaguer. Aquesta diferència, tot i ser-hi, no fou pas impediment per a l'amistat entre ells dos (veg. Antoni BOADA, *Apel·les Mestres: francisca o descregut?*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1980, pàgs. 56-57). A propòsit d'aquesta última observació tal volta sigui oportú de recordar un detall: per a qui foren les primeres edicions d'*Odes serenes* i de *Noves balades*. A *La Ilustració Catalana* del 15 de gener de 1894 (any XV, núm. 320), a la pàg. 6, s'hi llegeix: «Copiem aquestas duas poesias del tomet qu'ab aquest títol ha imprès lo reputat poeta y dibuixant, n'Apeles Mestres, exclusivament per regalar é sos amichs; axò vol dir que'l llibre n'os posa á la venda pública, quedant reservat als que s'honran ab l'amistat del autor. [...]», i copiava els poemes *Resignació* i *Oasis*. La nota editorial de la segona edició, feta sense indicació d'any per Antoni López a Barcelona, també ens ho fa saber: «Las dugas obretas que reunidas en el present volum donèm avuy al públich poden, gayre bé, calificarse d'inèditas, tota vegada que l'autor al imprimirlas el 1893

va ferne una tirada molt reduida per regalar als seus amichs, posantne solzament á la venda poch més d'una dotzena d'exemplars, segóns creyèm, y encare això cedint á las vivas instancias d'alguns dels més fervents coleccionadors de las sevas obras.» Doncs bé, un d'aquests amics fou Verdaguer a qui va enviar-les en agraïment per haver rebut d'ell el llibre *Roser de tot l'any*, i li demana, de pas, que li trameti *La fugida a Egipte* en carta del 28 de gener de 1894, petició que Verdaguer satisféu tot donant-li al seu torn les gràcies per les seves obres. Vegi's, doncs, la carta de Mestres a Verdaguer en l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VIII, pàg. 167 (carta del 28-I-1894); la de Verdaguer a Mestres dins Joaquim MOLAS, *Sis cartes inèdites de Jacint Verdaguer*, o. c., pàg. 113 (carta del 3-II-1894); i la nova d'agraïment de Mestres a Verdaguer pel poemari *La fugida a Egipte* a l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VIII, pàg. 178 (carta del 13-II-1894).

39. Paul MARIÉTON, *La Viole d'Amour*, Paris, Alphonse Lemerre, Éditeur, MDCCCLXXXVI.

40. Jacinto VERDAGUER, *Idilis y Cants Mistichs*, ab un prolech de D. M. Mila y Fontanals, Barcelona, Llibreria d'Eusebi Riera, 1879.

41. Ramon PINYOL I TORRENS, *Contribució a l'epistolari de Verdaguer: cinc cartes disperses en arxius de Mallorca*, dins *Anuari Verdaguer 1992*, Vic, 1993, pàg. 119. La carta publicada es troba a la pàg. 124. Sobre l'obra de Pau, també tenim de poc un estudi dins Enric CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*, Barcelona, Curial, 1992, pàgs. 167-173.

42. Carles RIBA, *Memòria de Verdaguer en el cinquantenari de la seva mort*, dins Carles RIBA, *Obres completes, III, Crítica, 2*, Barcelona, Edicions 62, 1986, pàg. 163.

43. Josep Maria de SAGARRA, *Verdaguer, poeta de Catalunya*, Barcelona, Edicions Proa, 1968, pàgs. 63 i 58-59, respectivament. Anys més tard Sagarra incorporà aquestes recordances infantils en la seva autobiografia (vegeu Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, vol. I, Barcelona, Edicions 62-«La Caixa», 1981, pàgs. 264-268). Jo, sigui dit de passada, encara em puc comptar entre els que han crescut en aquesta tradició, infant que aprenia d'unes ties-àvies maternes els poemes musicats del «pobre mossèn Cinto», com recordo que deien, consiroses.